

EGIPAT

**MITOLOGIJA
PREHISTORIJA • FARAONI
OSVAJAČI • KULTURA
POVIJEST, KNJIŽEVNOST I UMJETNOST**

**VERONICA • IONS
GRGA • NOVAK**

IGOR • URANIĆ

Scripta za Povijest starog Istoka
Martina Jalšovec

Slika na naslovnoj strani;
Tot, bog mjeseca, mudrosti, vremena i pisara.

EGIPATSKA MITOLOGIJA

VERONICA IONS

1. Stvaranje svijeta

Egipćani su zamišljali da je nebo božica Nut:

- krava koja stoji na zemlji i koju podupiru druga božanstva, a sunčev čamac joj plovi preko zvjezdanog trbuha, svako jutro rađa zlatno tele (sunce)
- vitka žena koja se nadvija nad zemljom (sl. 1), a podržavaju ju Šu, bog vjetra ili zraka (svaku večer proguta sunce, a ujutro ga ponovo rađa)
- lanac gorja koje obrubljuje zemlju

Ispod nje leži kružni ocean u čijem je središtu Geb, bog zemlje, koji leži potrbuške, a iz njegovih leđa niče raslinje.

Vode Nila i oceana tekle su i u podzemni svijet koji je bio zrcalo neba i po kojem je plovilo sunce tokom noći.

Sunce:

1. Aton – sunčani kolut
2. Khepri – sunce koje se diže
3. Ra – sunce u zenitu
4. Horus – mlado sunce
5. Ra-Harakhte – krilati sunčani kolut, mlado sunce na obzorju
6. Atum – sunce na zalazu

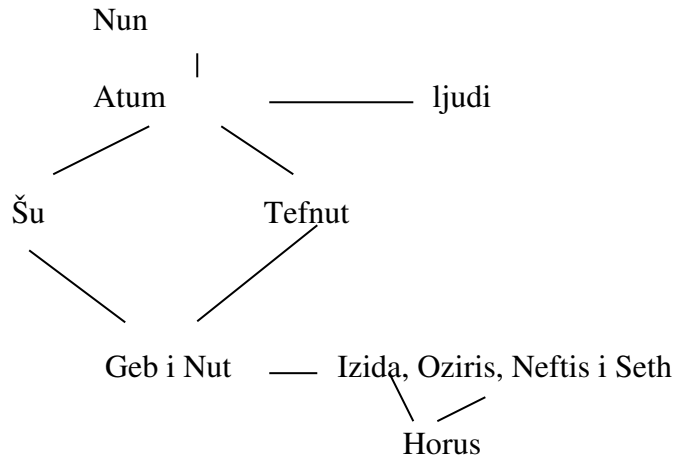
Mjesec: brat sunca i sin Nut (neba)

Katkad su ga poistovjećivali s Ozirisom, a ponekad s bogom mudrosti, književnosti i pisara Totom (psoglavi babun ili ibis)

Zvijezde: djeca božice neba ili duše mrtvih koje su služile kao dvorjani kralju sunca Rau.

A. Heliopoliska kozmogonija

Najvažniji religijski dokument koji se održao iz Heliopolisa je *Tekstovi piramida* iz Pete dinastije. Vrhovno božanstvo Heliopolisa je Atum.

Nun – kaotično vodeno prostranstvo

Atum – izronio je iz Nuna i stvorio praiskonski brežuljak ili humak. U Tekstovima piramida poistovjećuje se s Raom, a kao takvog ga predstavlja ptica ili feniks Bennu koji u zoru slijeće na Benben, obelisk koji predstavlja sunčevu zraku ili skarabej. Smatra se dvospolnim božanstvom jer je sam rodio Šu i Tefnut.

Kad ih je rodio, Atum je ostao u vodama Nuna koji ih je odgojio i na njih pazio Atumovim okom. Atum je imao samo jedno oko koje je bilo fizički odijeljeno od njega.

Šu – bog zraka, životno načelo

Tefnut – načelo svjetskog poretka, ponekad se poistovjećivala s Majet

udjat – Atumovo oko. Prema mitu Šu i Tefnut su se odijelili od Atuma, a on je poslao svoje oko da ih traži. Dok je oko tražilo Šua i Tefnut Atum ga je zamijenio drugim. Oko se vratilo s djecom, ali se razljutilo na Atuma zbog zamjene. Zato ga je Atum uzeo i stavio na svoje čelo odakle je moglo vladati cijelim svijetom koji je stvarao. Oko se povezuje s razornom božicom kobrom **Edjo** ili **Buto**, a prikazuje se u obliku *ureusa* na čelima faraona.

Geb – zemlja

Nut – nebo

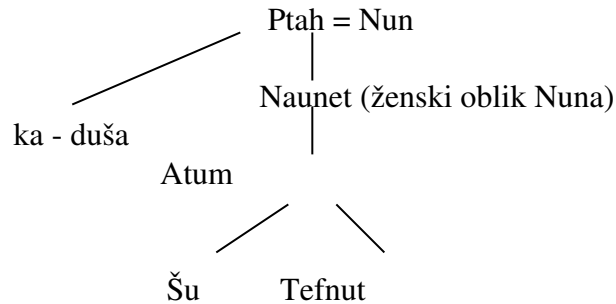
- eneada: devet bogova

B. Memfiska kozmogonija

Izvor poznavanja memfiske teologije je *Kamen Šabaka*, kasna kopija prvobitnog teksta.

Na početku egipatskog povijesnog razdoblja, oko 3000. pr. Kr. faraon Menes ujedinio je Gornji i Donji Egipat te osnovao Memfis (Bijeli zidovi).

Heliopoliska teologija nije bila potpuno odbačena, ali se zahtijevalo da božanstva heliopoliske eneade budu samo očitovanja Ptaha, vrhovnog memfiskog boga.

Ptah je otac koji je stvorio Atuma ili Naunet, majku koja je rodila Atuma.

U memfiskom sustavu koji je imao namjeru poniziti heliopoliski Atum je bio samo izvršitelj Ptahove volje. Šu i Tefnut su bili poistovjećivani s srcem i jezikom te su također bili vidovi Ptahove stvaralačke volje.

Horus, jedan od vidova Ptaha, personificiran u faraonu bio je vladar zemlje, ujedinio ju je i dao joj ime Tatenen što je ujedno bilo i ime Ptaha u Memfisu (Ptah praiskonskog humka)

U jednoj varijanti su Horus (srce) i Tot (jezik) zamijenili Atuma kao izvršitelja Ptahove volje.

Ptah je stvorio sve, uključujući i bogove te sve dobre stvari. Bogove je postavio na mjesta gdje su se održavali njihovi kultovi te je odredio kakve im se žrtve trebaju prinositi. Utemeljio je i gradove te egipatske pokrajine.

Memfiski su svećenici još više pokušavali podići status grada zahtijevajući ta on bude mjesto gdje se Oziris utopio i bio pokopan.

C. Hermopoliska kozmogonija

Razvila se prije svih drugih i tu je vladala grupa od osam bogova (oktoada), zapravo četiri jer je svako žensko ime božice zapravo samo oblik muškog imena boga.

I u Hermopolisu se tvrdilo da se upravo tu nalazi praiskonski brežuljak. Postojao je park uz hram u kojem je bilo sveto jezero zvano Jezero dvaju noževa, a na njemu Otok plamenova.

Nun – voda; Naunet

Huh – beskrajnost; Hauhet

Kuk – mrak; Kauket

Amon – ono što je nevidljivo ili zrak; Amaunet

Prva inačica mita:

Svijet potiče iz kozmičkog jajeta koje je snijela božanska guska Velika gakuša. U jajetu je bila ptica svjetla, Ra, koji će biti stvoritelj svijeta ili zrak.

Druga inačica mita:

U ovoj inačici jaje je snesao ibis – ptica koja predstavlja Tota. Govorilo se da je Tot stvorio sam sebe, a da su bogovi oktoade njegove duše.

Treća inačica mita:

Jedan je lotosov cvijet izronio je iz voda Jezera dvaju noževa. Kad su se njegove latice rastvorile iz njega se rodio Ra.

Četvrta inačica mita:

Lotos se otvorio, a u njemu je bio skarabej koji se preobličio u dječaka koji plače (Ra), a od njegovih suza nastali su ljudi.

Lotos se poistovjećivao s Raovim okom koje on otvara u zoru, a zatvara kad sunce zalazi kao što se i lotos zatvara u predvečerje.

D. Tebanska kozmogonija

Glavni bog Tebe, grada u Gornjem Egiptu koje je bio središte centralizirane vlade u Novoj državi (1570 – 1085) bio je Amon koje je u sebi ujedinio domaćeg boga Monta. Bogovi ostalih kulturnih centara bili su već priznati kao veliki diljem Egipta te su bili popularni u narodu.

U Amonu su se utjelovili vidovi ostalih bogova tvoraca, a tvrdilo se i da je Teba prvi grad te da su ostali nastali po uzoru na nju. Teba je bila sjedište prve vode, Nuna, i prve zemlje, praiskonskog humka, Raovo oko koje je nadgledalo druge gradove.

Amon = Atum – stvorio je sam sebe, nevidljiv, rođen u tajnosti

Amon = Ptah – obuhvaćao je sve kozmogonije kao oblike svoje stvaralačke djelatnosti (1. hermopoliska oktoada, 2. Tatenen – humak Memfisa)

Amon = Ra – napustio je zemlju da bi boravio na nebu, a uzeo je i oblik božanskog djeteta koje se objavljuje u lotosu

Amon = Ra = Horus – njegove su oči rasvijetlile zemlju

Amon = Tot – mjesec

Ostale kozmogonije

Egipćani su rano štovali božicu majku u raznim oblicima.

Nut ili Hator = Raova majka, ponekad je njezin sin bio Ihi – simbol novog početka

Izida – prvobitno Ozirisova žena; kasnije majka Horusa od kojeg su potjecali faraoni

Neit – prvobitno ratnička božica; smatralo se da je ona najstarija božica pa su ju bogovi pozvali da sudi za vrijeme Velike svađe Setha i Horusa

Knum – bog koji je bio nezavisno božanstvo u Elefantini stvorio je ljude od slame i ilovače i oblikovao ih na svom lončarskom kolu. U Staroj državi faraon je bio Knumov sin. U rimskom razdoblju Knum je ponovo uzdignut na visok položaj poistovjećen s Raom.

2. Bogovi

A. Božanstva Prvog doba

Nun (Nu)

Kaos ili praiskonsko vođeno prostranstvo u kome je bio sav svijet, a čuvale su ga četiri dvospolne žabe i sedam zmijoglavih božanstava.

Smatralo se da on još uvijek postoji jer je on voda koja se nađe kad se duboko kopa, npr. za zdenac. Smatralo se da će vode Nuna koje okružuju zemlju što na njima pluta jednoga dana ponovo obaviti svijet i da će se Amon vratiti u svoj prvobitni oblik zmijske, a tada će Oziris umjesto Ra ploviti po vodama Nuna.

Prikaz: Bradati muškarac ili čovjek sa žabljom glavom, kukac ili zmija koja do pasa ustaje iz vode.

Atum (Tem ili Tum)

Stvorio sam sebe iz Nunovih voda. Osnivač Heliopoliske eneade gdje se zvao Bik eneade. Prvobitno je bio dvospolan, a kasnije je dobio dvije žene Iusas i Nebhet Hotep.

Prikaz: bradat čovjek, obično stariji koji tetura prema zapadnom obzorju kao sunce koje zalazi sa *pšent* na glavi kao Gospodar dviju zemalja. Prikazivao se i s glavom munga (ikneumon).

Ra (Re ili Phra)

Utjelovljuje sunce u njegovoj snazi i njegovo ime jednostavno znači sunce. Rano je poistovjećen s Atumom. Mnoge su priče o njegovu rođenju: iz Nuna, iz lotosa, u obliku feniksa, sin Geba i Nut, sin Nut i sebe samog (kao Kamefis).

Ljudi su nastali iz suza Raovog oka koje je jednog dana otišlo, a kad su ga našli Šu i Tefnut ono se opiralo te je plakalo.

U drugoj inačici Tot je išao u potragu za okom, a ono se razljutilo jer ga je Ra zamijenio. Kasnije je postavljeno kao *ureus*.

U početku je Ra vladao svemirom koji je stvorio, ali kad je ostario došlo je do pobune kod bogova i ljudi. Nun je rekao da bi Ra trebao ostati na svojem prijestolju i svratiti svoje oko na buntovnike. Ra je poslao svoje oko u obliku svoje kćeri Hator ili Sekmet, lavice koja je ubrzo svladala ljude te je htjela sve da ih uništi. Nakon toga Ra se, umoran, povukao u obliku krave na Nut, a ona ga je digla u nebo. Drugi su se bogovi prilijepili za njegov trbuh i postali zvijezde. Tako je stvoren sadašnji svijet. Bog Ra odrekao se svoga položaja vladara u korist Tota, boga mjeseca.

Ra se, kao sunce, pomaljao iza Manu, gore sunčanog izlaska i prolazeći između dviju sikomora započinjalo svoj put nebom u čamcu koji se zvao Manjet ili Čamac milijuna godina. U čamcu su bili Geb, Tot (na pramcu uništava neprijatelje) i drugi bogovi, Hu – vlast, Sia – um, Hike – čarolija, a ponekad i Horus uz kormilo.

Glavni Raov neprijatelj je Apep ili Apofis, golema zmija koja je živjela u Nunovim vodama, a svakoga je dana nastojala da nebeskom čamcu zakrči put. Za vrijeme pomrčine ili nevremena smatralo se da je Apep nakratko pobijedila.

Noću Ra je imao ime Apuf-Ra ili Auf (meso, truplo). Tada je umirao i plovio je u Mesektetu ili noćnom čamcu, a pratio ga je bog Upuaut, otvarač putova.

Na noćnom putovanju Auf se sukobljavao sa Apep, i prolazio je kroz dvanaest pokrajina napučenih raznim čudovištima i demonima. Aufov čamac svaki su sat teglili drugi bogovi jer nije bilo vjetra, a vrata koja vode u sljedeći sat otvarala je božica sati lozinkom koju je samo ona znala.

Ovakvo grozno podzemlje prevladava u svim religijama sunčevog kulta. Kasnije, kad ojača Ozirisov kult, podzemlje više nije toliko strašno, nego postaje carstvo vječnoga života.

Aufova uloga u podzemnom svijetu bila je i ta da osvjetli duše preminulih. Napokon se Ra sjedinjuje s Khepriem i ponovo se uzdiže na nebo.

Neki su ga zamišljali kako se svakog jutra ponovo rađa kao tele iz krave Nut, a neki iz lotosa.

Ra je bio najprije izričito faranovo božanstvo, ali kasnije je postao državnim bogom. Kad su kasnije preminulog faraona poistovjetili s Ozirisom, govorilo se da je Ra na zemlju poslao Anubisa kako bi sastavio raskomadano Ozirisovo tijelo.

Prikaz: kolut koji se vozi u čamcu, čovjek sa sokolovom glavom i sunčanim kolutom s *ureusom* na glavi (Ra-Harakhte nosi *ankh* i žezla *uas*), Auf je prikazivan jednako osim što je sunčev kolut bio između ovnovih rogova. Prikazivan je i kao dijete u lotosovu cvijetu, kao ptica Bennu, sokol, lav ili mačka te bik Kamefis ili Mnevis. Kao starca sa sunčanim kolutom i ureusom smatrali su ga za Atuma, sunce koje zalazi.

Khepri (Kepera)

Jedan od Raovih likova koji personificira mlado sunce u zoru.

Prikaz: skarabej ili čovjek sa skarabejevom glavom (sl. 2).

Šu

Šu i njegova sestra blizanka Tefnut bili su prvi božanski par heliopoliske eneade, a stvorio ih je Ra.

Šu je bio oličenje zraka, a njegovo ime (dizati) potječe od njegova najvažnijeg čina u mitologiji, odjeljivanja svoje djece Geba i Nut, što je za posljedicu imalo stvaranje svijeta.

Ponekad se govorilo da je Tot naslijedio Raa kao kralj na zemlji, ali općenito mišljenje bilo je da je to bio Šu. On je bogovima sagradio mnogo hramova od kojih je svaki pročeljem bio okrenut prema njegovoj palači (Het Nebes) na istoku. Palača je bila moćno svetište, ali su Apepini sinovi prouzročili mnoga razaranja u Egiptu sve dok ih bogovi nisu otjerali. Nakon toga Šu je obolio i izgubio vid. U palači je buknuo razdor, a Geb se zaljubio u svoju majku Tefnut. Nakon lutanja vratio se u palaču i, dok je Šu bio na nebu, silovao je Tefnut i prigrabio prijestolje. Zemlju su ispunili mrak i oluja.

Prikaz: Bradat čovjek koji stoji ili kleči na Gebu uzdignutih ruku da podrži Nut. Na glavi je imao nojevo pero, hijeroglif svoga imena ili četiri velika ptičja pera koji simboliziraju četiri stupa neba. Ponekad je prikazivan kao lav ili zračni stup.

Tefnut

Šuova sestra i žena za koju se govorilo da s njime ima jednu dušu bila je oličenje životne rose i vlage.

Njezine suze padale su na zemlju dok je svome suprugu pomagala da drži Nut (nebeski svod). U memfiskoj kozmogoniji poistovjećivana je s Ptahovim jezikom ili sa simbolom sredstava za stvaranje. Imala je i sunčani značaj jer je sa Šuom svakog jutra dočekivala mlado sunce kad je izbijalo iznad istočnih gora.

Katkad su je smatrali za Horusovo ili Raovo oko te da je nekoć pobjegla u nubijsku pustinju u obliku lavice ili risa, a Šu i Tot su je vratili. Nakon toga Ra ju je stavio na svoje čelo kao *ureus*.

Prikaz: Kao lavica ili žena s lavljom glavom koja nosi sunčani kolut i *ureus*.

Anhur (Onuris)

Bio je poistovjećen s Šuom pošto je ovaj iz Nubije natrag doveo Tefnut. Kasnije je gotovo potpuno poistovjećen s Horusom ratnikom, a njegov se kult proširio i postao popularan od Nove države do ptolomejskog doba, pa su ga i obični ljudi zazivali kao osloboditelja.

Prikaz: Princ odjeven u dugu tuniku koji uvis diže jednu ili obje ruke ili iz bojnih kola ubija neprijatelje. Na glavi nosi četiri velika ptičja pera.

Geb (Keb)

Zemlja, bio je po općem mišljenju sin Šua i Tefnut, a sa svojom sestrom blizankom Nut tvorio je drugi božanski par.

Prije stvaranja svijeta Geb i Nut bili su čvrsto zagrljeni, ali to se nije sviđalo Rau pa je naredio Šuu da ih razdvoji. Tako su nastali prostor i svjetlo. Geb i Nut bili su roditelji Ozirisa, Izide, Setha i Neftis.

Općenito mišljenje o hijerarhiji božanskih kraljeva bilo je da je Geb treći kralj, nakon što je silovao svoju majku i preoteo prijestolje od Šua. Oluja i tama nakon otimanja prijestolja trajale su devet dana, a nakon toga Geb je ipak priznat za kralja. Kad je krenuo u obilazak svoje zemlje na istoku je čuo da je Šu ojačao kad je na glavu stavio *ureus*. Geb je također htio *ureus*, ali ga je zmija iz škrinje otrovala. Od vrućice ga je spasio Raov *aart* koji se kasnije pretvorio u krokodila Sebeke. Kad je živio 1773 godine Geb je odlučio da se povuče s položaja u korist Horusa i Seta, ali to je prouzročilo Veliku svađu. Geb je preuzeo Totovo mjesto kao glasnik i sudac u Raovom kraljevstvu. Bio je i član Raove posade u sunčevu čamcu, a na spomen njegova vještog vladanja na zemlji kraljevsko prijestolje nazivalo se Gebovo prijestolje.

Prikaz: Njegovo tijelo prikazivali su kako leži ispod Nut. Zelene mrlje na njemu simbolički su prikazivale njegovo značenje kao boga vegetacije. Katkad je prikazivan kao guska (Velika gakuša) ili s guskom na glavi (u tom obliku nese jaja iz kojih se izliježe sunce kao ptica Benu). Prikazivan je i kao Nutin bik.

Nut

Božica neba. Danju je bila odvojena od Geba, a svake je noći silazila k njemu stvarajući mrak.

Ra je (kao *djed*-Atum ili sin-Ra) zabranio Nut da se uda za Geba, ali ona je to ipak učinila te je odredio da neće smjeti nijednog mjeseca roditi djecu. Tot ju je žalio te je dogovorio s mjesecom da mu da sedamdeset i drugi dio svoje svjetlosti (pet dana umetnutih u kalendar prije Nove godine). Svakog od tih dana Nut je rodila Ozirisa, Horusa, Setha, Izidu i Neftis.

Ona je zapravo bila Raova majka, ali i kći jer se govorilo da se sunce svakog jutra ponovo rađa iz njene utrobe. Govorilo se da krv, koju je prolila rađajući sunce, u zoru ružičasto boji nebo. Povezana s Kheprijem, ponovo rođenim, uskrslim suncem, Nut je postala i zaštitnica mrtvih.

Prikaz: Prikazivali su je kao krmaču na čijem je trbuhu bilo mnoštvo prašćića (zvijezde). Kao lijepu kravu prikazivali su je kad ju je Nun zamolio da Ra-Atuma ponese u nebo. Noge su joj pridržavala četiri boga. Kao zaštitnicu mrtvih prikazivana je s krilima u koja je primala mrtve duše.

Oziris

Oziris je bio drevno božanstvo žita čiji su sljedbenici došli vjerojatno iz Sirije.

Sa sobom su donijeli svoj kulni objekt ili fetiš, poznat kao stup *djed*. Ozirisov se kult plodnosti brzo proširio izvan Delte mirnim putem.

Oziris je rodila Nut u Tebi prvoga od umetnutih dana koje je za nju stvorio Tot jer ju je volio. Ra je priznao Ozirisa za svoga nasljednika. Postoje mnoge inačice mita o njegovom rođenju i začecu njegovog sina Horusa. Oziris je ljude Prvoga doba poučio civilizaciji, uzgajanju plodova, žita i vina te kako će štovati bogova, a načinio je i zakone za njih. U tome mu je pomagao Tot. Kad je civilizirao Egipat, Oziris je odlučio krenuti dalje te je na prijestolju ostavio Izidu, a sam je krenuo u pratnji glazbenika i manjih bogova. Izidi je pomagao Tot, ali imala je mnogo problema sa Sethovim spletkama. Ubrzo nakon Ozirisovog povratka Sethu je uspjelo ukloniti ga i zauzeti vlast. Izida je uz pomoć Tota, Neftis i Anubisa vratila Ozirisa u život, ali on nije htio ponovo preuzeti svjetovnu vlast već je zadržao svoje kraljevstvo u zemlji mrtvih. Ozirisov kult bio je umetnut u kozmogonijske sustave kao sin Nut i Geba kako ne bi preplavio već poznate sustave. Bio je popularan kao ustanovitelj obitelji, uzorni kralj koji pati, umire i ponovo uskrsava te je tako postao najvažniji član božanskog kruga.

Zadržao je svoju najraniju povezanost s plodnošću zemlje i poljodjelstvom, a mitovi su ga poistovjetili s ciklusom vegetacije. Njegova se smrt povezivala s povlačenjem Nila, a uskrsnuće s ponovnim bujanjem rijeke.

Prikaz: Mrtvi kralj kojem se izvan ovoja vide ruke koje drže pastirsku palicu i bič. Njegovo tijelo bilo je obojeno crveno radi zemlje ili zeleno radi vegetacije. Imao je bradu, a na glavi krunu *atef* (sl. 3) koja se sastojala od bijele krune Gornjeg Egipta te dvaju crvenih pera kojima su katkad dodavali sunčani kolut i par rogova. Predstavljao ga je *djed* ili kutija za koju se smatralo da je unutra njegova glava (sl. 4).

Izida (Eset)

Izida (prijestolje, sl. 5) je također prvobitno bila nezavisno i popularno božanstvo stanovnika zapadne Delte. Bila je uvrštena u heliopoliski panteon kao kći Geba i Nut rođena četvrtog umetnutog dana.

Posebno je štovana zbog svoje uloge nakon Ozirisove smrti. Kad je još bio živ bila je njegova žena, a pomagala mu je u civilizaciji ljudi poučavajući ih medicini, a žene kućanskim poslovima, ustanovila je brak. Njezino veliko značenje bilo je nje kao Velike čarobnice te velike majke koja je naposljetku u sebi ujedinila ranije božice i postala najvažnijom egipatskom boginjom.

Ubrzo nakon Ozirisovog povratka iz svijeta, Seth ga je pozvao na gozbu. Tu je pokazao lijepu škrinju te je rekao da će je dati onome koji bude mogao leći u nju. Mnogi su pokušavali dok nije napokon isprobao i Oziris. Na to ga je Seth zatvorio u kutiju i čvrsto pribio pokrov. Sa svojim pomoćnicima otežao je kutiju olovom i bacio ju u Nil. Izida je obukla udovičke haljine te pošla tražiti Ozirisa. Saznala je da je kutija otplovila do Fenikije do grada Biblosa gdje ju je zahvatilo drvo tamarisa i obraslo. Stigla je u Biblos gdje je kraljica Astarta upravo rodila sina. Tom je djetetu Izida postala dojilja ta ga je pokušala učiniti besmrtnim i svojim sinom jer nije imala djece s Ozirisom, ali joj nije uspjelo. Otkrila je svoj pravi identitet, a kralj joj je dao stup od tamarisa koji je ona rasjekla i u njemu pronašla kutiju s Ozirisovim tijelom. Od njenog glasnog plača umrlo je kraljičino dijete. Kralj je Izidi dao brod da se vrati u Egipat i svog starijeg sina kao pratnju. Na brodu je Izida opet žalovala, a kad ju je kraljević pokušao umiriti pogledala ga je tako strašno da je umro. Na brodu je začela dijete s mrtvim Ozirisom. Vratila se u Egipat i sakrila u močvare Delte kako je Seth ne bi našao. On je ipak pronašao kutiju s Ozirisovim tijelom i raskomadao ga na 14 (ili 16) dijelova koje je razbacao po kraljevstvu. Izida je pronašla sve dijelove osim Ozirisovog penisa koji je pojeo nilski rak, ali ga je nadomjestila te je spojila tijelo i balzamirala ga uz pomoć Neftis, Anubisa i Tota. Nakon toga Seth ju je pronašao i bacio u zatvor. Odande je pobjegla uz Tetovu pomoć te se sklonila u baruštine kod boginje-zmije Buto i tamo rodila Horusa. Horusa je pronašao Seth pretvorivši se u zmiju te je dijete ugrizao i otrovao. Izida je pokušavala izliječiti sina, ali nije joj uspijevalo pa je napokon pozvala Raa u pomoć. Sunčeva kola su se zaustavila i s njih je sišao Tot. Da dijete nije bilo izliječeno to bi predstavljalo opasnost za

sva kozmička načela jer bi značilo pobjedu zla nad dobrim. Tot je u ime Raa bakanjem izliječio Horusa.

Ubrzo nakon toga Izida je poželjela živjeti među bogovima i zvijezdama, a zanimalo ju je i ne bi li mogla postati vladarica ljudi i božica. Tome se mogla nadati bude li znala Raovo tajno ime¹. Da bi to postigla Izida je od Raove pljuvačke i pijeska načinila zmiju koja je ujela Ra, a on se nije mogao izliječiti od nečega što nije sam stvorio. Izida mu se ponudila za pomoć, ali samo ako joj kaže svoje tajno ime. Nakon nekog vremena on je ipak pristao, ali pod uvjetom da ne kaže nikome osim Horusu².

Prikaz: Štovala se kao vjerna žena i žalobnica, majka i čarobnica. U funkciji žalobnice prikazivala se kao lunja u pratnji Neftis ili kao žena s krilima. Najčešće je prikazivana kao žena s prijestoljem na glavi ili kolutom između pera i kravljih rogova što je preuzela od Hator. Katkada je imala kravlju glavu. Ponekad je prikazivana kao žena s polumjesecom na glavi ili okrunjenu lotosovim cvijećem ili klasjem žita ili kako drži rog obilja. Često je prikazivana kako doji dijete Horusa (sl. 6). Njezino osobito znamenje je *tat*, Izidin pojas ili Izidin čvor.

Seth (Set ili Sutekh)

Vjerojatno potječe iz Libije gdje su ga štovali kao krokodila ili nilskog konja. Bio je bog vjetrova, oluje i suše.

Rođen je trećeg umetnutog dana kao sin Nut i Geba. Bio je oženjen svojom sestrom blizankom Neftis. Izgleda da u početku nije bilo suparništva među kultovima, ali kasnije su se Sethovi sljedbenici morali opirati sjevernim sljedbenicima Horusa što je u mitologiji rezultiralo Velikom svađom. Kad su došli Raovi sljedbenici, Sethovi su očito potisnuti u Gornji Egipat. Kraljevi Ra ubrzo su se poistovjetili s Horusom te se svađa usredotočila na Seta i Horusa. Sethova ljubomora na Horusa nije bila neosnovana³, a uz to je Geb prvi utvrdio da se kraljevstvo mora podijeliti između Seta i Ozirisa. Seth je prosvjedovao protiv diobe te mu se osporila vlast. Zbog toga je Seth ubio Ozirisa (u 28. god. vladavine), a kasnije je svoju ljutnju usmjerio na njegovog sina Horusa. U legendama Seth je bio poznat kao gospodar Gornjeg Egipta dok je Horus bio gospodar Donjeg. Čak su se faraoni Prve i Druge dinastije klanjali Nubima (dvama gospodarima) u liku čovjeka s dvije glave, jedna glava sokola, a druga životinje. Seth je imao i važnu ulogu u obradu krunidbe, a on i Horus su se u Srednjoj državi prikazivali kako zajedno čine geste ujedinjenja (*samtai*) Sjevera i Juga ovijajući biljke oko amblema ujedinjenja.

Dolazilo je do raznih borbi između Horusa i Seta nakon što se pojačao Horusov kult. U jednoj od njih Horus je Seta uškopio, a Seth je Horusu iščupao oko. Horus je ipak ponovo progledao, a sud bogova dodijelio mu je cijelo kraljevstvo. Unatoč odluci bogova Ra je ipak podržavao Seta jer je i on također bio smatran za njegova sina, a kao ratnički bog bio mu je potreban u čamcu za borbu protiv neprijatelja. Nakon što je pred jutro Seth ubio Apep hvalisao se time i zahtijevao da se s njim dobro postupa jer može protiv Ra dići svoje oluje i gromove. Prije nego je krenuo na jutarnji put Ra je naredio da posada iz čamca izbací Seta, a njegovo mjesto zauzeo je Tot. Sethova se kazna spominje u mnogim inačicama: morao je na leđima nositi Ozirisa, brinuti se za povjetarac kako bi Ozirisova lađa mogla ploviti, uvršten je u zvijezde Velikog medvjeda gdje je mogao podizati oluju kakvu je htio ili je bio protjeran na granicu pustinje kao oličenje suše. Njegov se ugled vraćao prema potrebi sve dok nije za Dvadesetšeste dinastije proglašen za zlođuha i poistovjećen sa zmijom Apep.

Prikaz: Mnogi njegovi prikazi izgrebeni su i preslikani prikazima Tota ili Sebeka. Prikazivan je i u obliku tifonske, neidentificirane životinje. Imao je crvene oči i crvenu kožu (sl. 7).

Neftis

Neftis je bila kći Nut i Geba rođena petog umetnutog dana. Bila je udata za Seta, ali odana Ozirisu. Sa Sethom nije imala djece koju je jako željela pa je opila Ozirisa (ili se prurušila u Izidu) te je s njim imala Anubisa. Zbog straha od Seta dijete je izložila, ali ubrzo je Oziris bio ubijen pa se pridružila

¹ Poznavanje nečijeg imena daje moć nad tom osobom u smislu da je moguće baciti čini na nju i sl.

² Ovaj čin označio je prenošenje vlasti sa Ra na Horusa, tj. sa božanstva na faraona.

³ Seth je tvrdio da Horus nije pravi Ozirisov sin.

Izidi u potrazi za tijelom. Ispričala je sestri o djetetu, a Izida ga je našla u baruštinama Delte te ga posvojila. Neftis je pratila Izidu u svim njenim nevoljama, a zajedno su se skrivale od Setha preobražavajući se u različite životinje. Kad su našle Ozirisovo tijelo zajedno su ga balzamirale te su, kao lunje, žalovale nad njim.

Za nju se govorilo da je u Ozirisovoj sudnici prijatelj mrtvih.

Prikaz: Prikazivala se kao lunja koja žaluje pri uzglavlju lijesa ili kao žena s krilima koja štiti preminulog (sl. 8).

Horus

Ime Horus je latinizirani oblik egipatskog imena Hor koje znači lice. Primjenjuje se na boga sokola koje je ponajprije bilo bog neba, dok su sunce i mjesec bili njegove oči. Kad se smatralo da je nadmoćan počelo se vjerovati da su kraljevi njegovo zemaljsko utjelovljenje što je preraslo u dogmu. Vladajući su kraljevi bili Raovi sljedbenici koji su Horusa poistovjetili sa sunce dok ga je pučko shvaćanje postavilo za Ozirisova sina. Uzajamno brkanje mitova pomiješalo je ta dva potpuno različita Horusa te je nastalo barem petnaest različitih oblika tog božanstva koji se ugrubo mogu podijeliti na sunčane (sin Atuma, Geba, Raa i Nut) i Ozirisove (sin Izide) Horuse.

Sunčani Horusovi oblici:

Haroeris (Harver)

Potječe od sjedinjenja boga sokola s domaćim bogom Verom (onaj koji je velik) bogom svjetla čije su oči bile sunce i mjesec. Štovali su ga kao «onog na čijem su čelu dva oka» (Makhenti-irti), a u noćima bez mjeseca bio je pokrovitelj slijepih (Makhenti-en-irti). Za njega se govorilo da je Horus Stariji, Hatorin sin, a katkad i njezin muž, a brat Ozirisa i Setha.

Prikaz: U rukama drži dva *udjata* ili *ureus*.

Horus Behdeti

Oblik Horusa Starijeg koga su štovali u zapadnoj Delti u Behdetu.

Prikaz: Najčešće je prikazivan kao krilati sunčev kolut koji je isklesan iznad vrata svetišta da bi štitio od neprijatelja ili kao sokol koji u prikazima borbe leti iznad faraonove glave, a u pandžama drži tučak ili mlatilo te prsten vječnosti. Također je prikazivan kao čovjek sa sokolovom glavom na kojoj su dvije krune. Često je u rukama nosio štap sa sokolovom glavom.

Harakhthe

Ime znači Horus obzorja ili Horus dvaju obzora. Poistovjećivan je s Raom koji dnevno putuje od istočnog do zapadnog obzora, a osobito s njegovim likovima Kheprijem i Atumom. Kad se spojio sa Raom vladao je kao

Ra-Harakhte.

Prikaz: prikazivan je kao sokol ili čovjek sa sokolovom glavom koji nosi sunčani kolut i trostruku krunu ili *ureus* ili *atef*.

Harmakhis

Ime znači Horus na obzorju te je personificirao sunce na izlasku i uvijek su ga povezivali s Kheprijem kao simbolom uskrsnuća i vječnog života. Smatralo se da nije samo bog sunca nego i skladište najvećeg znanja.

Prikaz: Prikazivan je kao čovjek sa sokolovom glavom koji nosi mnoštvo kruna, kao lava sa sokolovom glavom ili kao lava s ovnom glavom. Najčuveniji njegov prikaz bila je sfiga kod Gizeha, lav s ljudskom glavom te *ureusom* i kraljevskim uresom na čelu.

Ozirisovi oblici Horusa:

Hariesis

Ime znači Horus sin Izidin. Bio je u prvom redu Ozirisovo božanstvo iako je kasnije preuzeo neke funkcije sunčanog Horusa. Izida ga je začela pomoću čarolija, a rodila na otoku Kemmisu u baruštinama blizu Buta.

Harpokrat

Dijete Horus koji je prikazivan kao dojenče koje Izida doji ili kao dječak koji siše svoj palac, a na glavi ima mladenački uvojak i kraljevsku krunu i *ureus*.

Oziris se često vraćao iz carstva sjena da bi ga poučavao ratovanju kako bi mogao osvetiti oca i majku s kojima se loše postupalo.

Dugo je ratovao sa Sethom koji se uvijek oporavljao od rana te ga je bilo teško pobijediti. Rat se otegnuo te je Seth odlučio otići pred sud bogova.

Sud je trajao preko osam godina, a bogovi se nikako nisu mogli složiti u mišljenju. Smatrali su da je Horus bio pravi Ozirisov sin, ali da je Seth iskusniji i stariji pa stoga prikladniji da bude vladar. Napokon su pozvali boga ovna Mendesa koji je došao sa Ptahom, ali ni jedan od njih nije izrekao presudu već su ih uputili božici Neit koja je bila najstarija. Tot je poslao pismo, a Neit je bila sklona Horusu, a za Setha je rekla da bi trebao dobiti dvostruku vrijednost svojega sadašnjeg posjeda i još dvije žene Astartu i Anat. Bogovi su se složili, ali predsjednik suda Ra-Harakhte nije se slagao s time te se razljutio. Nakon prekida sud se ponovo sastao te su ponovo iznosili predmete. Izida, koju je Seth isključio iz suda pojavila se na sudu kao divna mlada djevojka. Seth joj je prišao te mu je ona ispričala kako je njezin muž, pastir, umro, ostavivši je s malim dječakom koji je tražio očevu stoku, ali je došao stranac koji je prijetio da će mu stoku oduzeti. Seth joj je predložio da će joj pomoći, a onda se ona pretvorila u lunju i doviknula mu da je sam sebe osudio. Seth je plačući otišao Ra-Herakhteu te mu se potužio, a on se nije složio s Izidom da je Seth mogao osuditi samoga sebe. Seth je napokon predložio da se on i Horus pretvore u nilske konje te da u vodi provedu tri mjeseca. Tko iz vode izađe prije, izgubio je. Nilski konj bio je Sethov prirodni oblik te se Izida pobjala za sina. Načinila je harpun te ga bacila u vodu. Najprije je pogodila Horusa, a nakon toga Setha, ali on ju je kao sestru molio da ga otkvači te ga je poslušala. Na to je iz vode iskočio Horus i ljutit Izidi odsjekao glavu. Bogovi su odlučili kazniti Horusa, ali on se sklonio u goru. Seth ga je pronašao, iskopao mu oči i zakopao ih u zemlju, a ostalima rekao da ga nije našao. Horusa je ipak pronašla Hator te mu je pomoću gazelinog mlijeka vratila vid i vratila ga u društvo bogova. Bilo je još borbi te su bogovi napokon odlučili da pošalju pismo Ozirisu. On je odlučio u korist Horusa, odredio je područje vlasti boga živih i boga mrtvih, pohvalio vrhovnog boga eneade, dodao da su ponizili Majet te odredio da svako biće na kraju mora prijeći na zapad pred njegov sud tako da je na posljetku on bio vladar svih. Setha su u okovima doveli pred bogove i odredili da kao bog oluja i vjetra štiti Ozirisovu lađu.

Općenito se smatralo da je Horus vjenčan s Hator iako je imao i drugih žena. Njegova četiri najpoznatija sina nadzirali su Kanopuske žare, a pomagali su mu pri izmišljanju pogrebnih obreda za Ozirisa.

Hator

Hator je bila božica neba koju su prikazivali kao kravu, a postala je poznata kao općenita božica majka koju su ponekad zvali stvarateljem svemira. Prvobitni prikaz bila je kravlja glava koja je kasnije nalikovala sistrumu. Ostala je jedna od rijetkih božanstava koje su prikazivali s punim licem. Isprva se mislilo da je Hator kći Nut i Raa. Bila je poznata i kao Raovo oko, tj. kao lavica Sekmet koja se, kad je okusila krv, nije mogla smiriti (Ra ju je smirio pivom). Inače je bila božica veselja, glazbe, plesa⁴ i majčinstva, svega što je u žena najbolje, nadzirala je i oblačenje i dotjerivanje. Sveto vjenčanje Horusa i Hator slavilo se svake godine. Smatralo se da Hator doji faraona te su kraljicu poistovjećivali s njome.

Dojila je i mrtvog faraona i druge mrtve duše za vrijeme balzamiranja i putovanja u Ozirisovu sudnicu i vaganja duše. Mrtvog muškarca nazivalo se Oziris, a mrtvu ženu Hator.

Prikaz: Kao zaštitnica poroda prikazivana je kao krava koja leži na brodu, a između rogova ima zvijezdu (sl. 9).

Anubis

Božanstvo pas ili šakal čiji se kult rano proširio po mnogim egipatskim krajevima. Anubis je povezan sa zapadnom pustinjom, postojbinom mrtvih. Čini se da je prvobitno bio bog smrti samo za faraona, a smatra se kako je u rano doba faraon bivao ritualno ubijen nakon dvadeset i osme godine vladavine⁵ od ugriza zmije otrovnice koju mu je pružio Anubis (svećenik). Iako je taj obred nestao, Anubis je ostao najavljiivač smrti. Povezivan je i s čarolijama pa je slikan na dnu zdjela čaranja.

Kad je postao bog mrtvih, u mit je ušao kao sin Ozirisa i Neftis, posvojen od Izide, a kad je odrastao postao je njezin čuvar. Nakon što su zajedno pronašli Ozirisovo tijelo i balzamirali su ga, a Anubis je obavio pogrebne svečanosti koje je sam izumio.

Po kasnijem vjerovanju Anubis je imao tri važne funkcije: Nadzirao je ispravno balzamiranje tijela i njegovu obnovu, primao je mumiju u grob obavljajući obred otvaranja usta te je sprovodio duše do Polja rajskih žrtava. Najvažnije je bilo da je nadzirao vaganje duše, a njegov sud bio je od iznimne važnosti jer su ga prihvaćali Tot, Horus i Oziris.

Prikaz: Prikazivan je kao čovjek sa šakalovom glavom, obučen kao ratnik, a u rukama ima bodeže i zmiju. Prikazivan je i kao šakal ili pas koji leži na postolju ili grobu. Simbol mu je bila crna ili bijela volovska kočica poprskana krvlju, koja visi na motki (sl. 10).

⁴ Njezin sin Ihi bio je bog plesa.

⁵ Oziris je vladao dvadeset i osam godina prije nego što ga je ubio Seth.

Upuaut (Vepvavet)

Božanstvo vuk, prvobitno lokalni bog iz Srednjeg Egipta. Bio je tijesno povezan s Anubisom, a nekad su ih i mijenjali. Kao bog rata čini se da je u ratu bio predvodnik kraljevih prvih bojnih redova. Zvali su Ozirisov osvetnik ili Ozirisov sin, ali bio je poznat i kao jedan od Ozirisovih likova. Govorilo se da stoji na pramcu Auf-Raove lađe kad ona plovi po rijeci podzemnog svijeta iako je uglavnom bio štovan kao otvarač putova prema Zapadu i sprovoditelj mrtvih duša.

Prikaz: Vuk koji uspravno stoji ili čovjek s vučjom glavom, a ponekad na sebi ima oklop i oružje.

Tot

Vrlo staro božanstvo čije je podrijetlo ponešto tajanstveno. Imao je važnu ulogu u mnogim mitovima te raznovrsna svojstva, ali vjerojatno je počeo kao pogrebno božanstvo.

U Hermopolisu je zamjenjivao Veliku gakušu ili Geba kao pticu koja nosi kozmičko jaje i stvara svijet. Tu je bio stvoren snagom riječi pa su ga zvali pronalazač govora. U drugim kozmogonijama opisivali su ga i kao Raovo srce i jezik, a veliku uslugu učinio je kao je Rau vratio oko kad je u obliku Tefnut pobjeglo u Nubiju. Za nagradu je Tot dobio mjesec, ili mu je dopušteno da ga sam načini te je noću bio Raov zastupnik na nebu. Mjesec je vozio u svojem srebrnom čamcu koji je služio i za prevoženje mrtvih u zagrobni život. Kao bog mjeseca bio je povezan s vremenom pa su ga zvali i mjerač vremena (rovašena palmina grana u ruci). Ubrzo su mu se funkcije proširile pa je nazivan i pronalazačem matematike, astronomije i tehnike. Kako su matematika i astronomija bile izravno povezane s magijom i čaranjem, Tot je bio veliki Gospodar magije pa je kao vidovnjak služio Ozirisu. Čarolijama je poučio i Izidu te joj je time pomogao da začne Horusa, oživi Ozirisa, brani Horusa u baruštinama, a sam je ozdravio Horusa od ugriza Setha. Govorilo se i da je on izumio pismo te je bio i bog pisara, a time zapisničar i glasnik bogova pa su ga Grci poistovjetili s Hermesom. Za vrijeme prevlasti štovanja Amon-Raa Tot je upućen samo na dužnost pisara i boga znanja te je njegova uloga kao boga mjeseca postala nevažna.

U oziriskom vjerovanju Tot je imao ulogu branitelja pravde i miritelja što je bila njegova rola u Velikoj svadi.

Tot je bio odvjetnik Ozirisove obitelji. Pred sudištem bogova što ih je pozvao Seth tako je dobro branio Ozirisa da je presuda odmah donesena u prilog Ozirisu. Zatim je Tot iznio pred sud Horusov slučaj. Horus je pred sudom stajao kao neiskusni mladić koji zaista ne bi mogao vladati, ali je Seth, budući da nije bio siguran u svoje razloge, bio dovoljno mudar te je predložio da se spor riješi fizičkom borbom. Osim toga, Seth je podupirao Ra-Harakhte koga su bogovi možda potajno ismijavali, ali ga nisu mogli izigrati. I sudac i branitelj imali su u toku duge rasprave neobične događaje sa Sethom. Seth je progutao Ra-Harakhteovo oko koje mu je vraćeno tek kad je Seth bio prisiljen izbljuvati ga. Tot se rodio – ili ponovo rodio – iz Sethove glave budući da je Izida pripremila Sethu jelo od ločike pomiješane s Horusovim sjemenom kao osvetu što je Seth homoseksualno napadao njena sina. To je Ra-Harakhte uzeo kao znak da su Sethove klevete bile lažne pa je pomogao da se parnica riješi u Horusovu korist. Odonda su Tota povezivali s Ozirisovom sudnicom. Stajao je blizu vage, pa kad je Anubis objavio rezultat, Tot je to bilježio u svoju knjigu. Tot je, nakon Sethove propasti, preuzeo neke njegove funkcije.

Prikaz: Prikazivan je kao čovjek s ibisovom glavom (sl. 11) koji nosi polumjesec i kolut. Kao bog mrtvih nosio je Ozirisova obilježja: krunu s kolutom, *ureus* i rogove. Kao Aha prikazivali su ga kako stoji na Majetinom simbolu kao mumija obrijane glave s mladenačkim uvojkom, a nosi polumjesec i uštap. Slikali su ga i kao psoglavog babuna, životinju drevnog boga Astena s kojim se izjednačio.

Sešat

Drevna božica, za koju se mislilo da je Totova sestra ili običnije da mu je žena, bila je božica pisanja i mjerenja prije nego su te funkcije pripisali njenom mužu. Zvali su je nebeskom knjižničarkom te zaštitnicom aritmetike, graditeljstva i zapisa. Iako je te funkcije dijelila s Totom, Sešat je u biti bila kraljevsko božanstvo te je pripadala samo faraonu. Kao zapisničar, ispisivala je kraljevo ime na listove Drva života, blizu kojega je boravila, te ga tako učinila besmrtnim, a trajanje kraljevoga zemaljskog života označavala je rovašima na palminoj grani koju je nosila.

Prikaz: Žena koja nosi cvijeće ili zvijezdu na glavi s *ureusom*. Bila je odjevena u leopardovu kožu, a obično je držala pero i pisarsku paletu s crnilom.

B. Bogovi – zaštitnici faraona i kraljevstva

Nekhebet

Nekhebet je bila božica-sup, Gornjeg Egipta (Juga). Njezin grad bio je Nekheb i nalazio se na drugoj obali Nila nasuprot Hekheni ili Hierakonpolisu, kulturnom središtu Horusa, boga sokola. Glavni bog njezina teritorija bio je u rano doba Seth, ali kad je pao u nemilost Nekhet i Buto su, umjesto Setha i Horusa, vršile simboličke geste *samtau* (ujedinjenja).

Bila je potpuno uključena u sunčanu mitologiju te se zvala Raova kći i njegovo desno oko. U Ozirisovoj sferi bila je žena Khenti-Amentiu, Prvoga od zapadnjaka. Kod Ozirisovih vidova plodnosti bila je žena Hapija, Nila, koja otvara brane omogućujući Nilu da teče iz praiskonskog oceana. Stoga se mislilo da je božica majka pa je poistovjećivana s Hator.

Prikaz: Kao žena ili kao sup koji nosi bijelu krunu Gornjeg Egipta. Kao kraljeva zaštitnica prikazivana je kako nad njim širi krila, a u kandžama drži kraljevski prsten ili tučak (sl. 12).

Buto (Udjat ili Edjo)

Božica kobra kojoj je prvobitna domovina i glavno kulturno središte bilo u baruštinama Delta. Kao što je Nekhebet bila majčinska zaštitnica faraona, tako je i Buto bila njegova nasrtljiva čuvarica. Buto je, kao lijevo Raovo oko, simbolizirala sunčevu žarku toplinu i bila poznata kao Gospođa neba i kraljica svih bogova. U Ozirisovom sustavu bila je Anubisova kći sa imenom «Zelena» ili «ona koja opskrbljuje hladnom vodom». U njezinu hramu u Butu bilo je čuveno proročište.

Prikaz: Kao žena koja nosi *ureus* ili crvenu krunu Donjeg Egipta te drži stabljiku papirusa oko koje se ovija kobra. Ponekad je bila kobra smotana u košarici, a na glavi joj je crvena kruna. Kao *ureus* na glavi faraona (sastavni dio dvostruke krune *pšent*) prikazivala je njegovu povezanost s bogom te vlast nad Dvjestama zemljama (sl. 13).

Harsafes

Prikazivan kao ovan ili čovjek s ovnom glavom, a bio je bog plodnosti i povezan s vodom.

Mont (Montu)

Lokalni bog Hermonthisa, grada južno od Tebe i glavnog grada tebanske nome. Za Jedanaeste dinastije postigao je nacionalno značenje jer su faraoni dolazili iz Hermonthisa. Mont je poznat kao jedan od oblika Ra-Harakhtea pa su ga zvali «živa Raova duša». U Novoj državi njegova je posebna funkcija bila funkcija faraonova ratničkog boga. Mislilo se da stoji na pramcu sunčeva noćnog čamca i da kopljem ubija neprijatelje.

Prikaz: Vologlavi čovjek koji nosi luk i strijele, toljagu i nož. Kasnije je utjelovljivao bika Bukisa. Prikazivan je i kao čovjek sa sokolovom glavom koji na glavi između dva duga pera nosi sunčev kolut i *ureus*.

Sebek (Sukos ili Sobk)

Božanstvo krokodil, drevni gradski bog Krokodilopolisa u Donjem Egiptu. Za Dvanaeste dinastije uzdigao se do nacionalnog božanstva. Kasnije su ga poistovjetili s Sethom koji je imao oblik krokodila kad je bio u nemilosti te sa zmijom Maka koja se suprotstavljala sunčevu čamcu na noćnom putu. Isto tako bio je poistovjećivan s Gebom. U Oziriskom kultu bio je oblik koji je uzeo Horus da bi našao dijelove Ozirisova tijela kad ih je Seth razbacao u Nil. Općenito je bio strašno, ali dobrohotno božanstvo.

Prikaz: Mumificirani krokodil ili čovjek s krokodilskom glavom na kojoj su rogovi, sunčani kolut te dva *ureusa* koji nose sunčani kolut (sl. 14).

Amon

Za cijelo vrijeme Stare države Amon je bio neznatni bog grada Teba. Više nego koji drugi, on je tvorevina političkih okolnosti te je postupno dobivao nove značajke kako je asimilirao uloge drugih bogova nakon poraza njihovih sljedbenika. Za vrijeme Srednje države, smatran je prvenstveno za gusku Veliku gakušu (pera su ostala njegovo obilježje). Važnija je bila povezanost s drugom plodnom životinjom, ovnom. Preuzeo je Šuove funkcije te postao bog vjetra. Kako je rasla moć njegovih štovatelja, tako je postupno i Amon dospio do ranga sunčanog boga poznatog kao Amon-Ra. Ušao je i u carstvo mrtvih jer se zbog ovnujske glave lako mogao zamijeniti za mrtvački oblik sunca Auf-Raa. Najpoznatiji hramovi posvećeni Amon-Rau su oni Amenhotepa II. u Luxoru te najveći njegov hram u Karnaku gdje je smatran bogom vjetra.

Za vrijeme Nove države Amon-Ra postao je poznat kao «kralj bogova». Za njega se govorilo da može uzeti bilo koji oblik te da su svi bogovi samo njegovi oblici.

Rođenje: izronio je iz praiskonske poplave na humku Hermopolisa gdje se, stvorivši sam sebe, izlegao iz jajeta. Božica neba Amaunet prihvatila ga je u obliku krave te je na njenim leđima plovio Nunovim vodama i gdje se god iskrcao postao je lokalni bog. Preuzeo je vlast Totu i drugim vrhovnicima.

Smatralo se da je fizički otac faraona jer se govorilo da su nasljednici prijestolja začeti kad je općio s kraljicom preuzevši oblik vladajućeg faraona. Kao otac koji ljubi svoje, Amon-Ra je bio suosjećajan bog, a od onih koji mu se utječu tražio je da opravdaju svoje zahtjeve očitujući čestiti značaj ili ispovjediivši grijehe.

Štovanje Amon-Raa oslabilo je kraljevsku kuću posebno za vrijeme Hatšepsut koja je svoj dolazak na vlast dugovala. Amon-Raovim svećenicima. Oni su bili tijesno povezani s kraljevskim domom, ali častoljubivi i nesložni te je to utjecalo i na ugled kraljevskog doma samog. To je dovelo do reakcije i vraćanje na arhaično štovanje sunca u čistom obliku kao Atona, sunčanog koluta. To je bio kratkotrajni, ali duboki prekid koji su počeli izvoditi Tutmozis IV. i Amenhotep III., a posebno Amenhotep IV. koji je čak i promijenio ime iz «Amon je zadovoljan» u Akhenaton što znači «to se sviđa Atonu». Taj oblik kulta nije se dugo održao i već su Akhenatonovi nasljednici Tutankamon i Heremhab uložili velike napore da obnove Amon-Raove hramove i da bogu daju zadovoljštinu. Unatoč svemu, Teba više nikad nije postala glavnim gradom Egipta. Suparništvo između svećenika u Tebi i faraona na sjeveru nije prestajalo čak ni kada su članovi faraonove obitelji imenovani za velike svećenike. Konačni rezultat svega bio je daje Amon-Ra pao zajedno s kraljevstvom kad su Asirci 663. pr. Kr. osvojili Tebu te su se svi oblici štovanja sunca smanjili u korist Ozirisova kulta.

Prikaz: Itilalusni čovjek tamnoplave kože koji nosi dugu perje. Kadšto je prikazivan kao mumija, poput drugih bogova stvaratelja Pteha i Mina.

Nakon što je sve više postajao sunčani bog nosio je sve simbole vrhovne vlasti boga sunca, a njegova je glava katkad izgledala kao *ureus* (sl. 15).

Aton (Aten)

U najranijim vremenima predstavljao je lik boga sunca u zenitu. U opću religiju definitivno ga je uveo Akhenaton, ali je bio odvojen od svih drugih vidova sunca, bogova i teoloških sustava. Njegov je kult bio nalik na kult Amon-Raa, ali se razlikovao po svojoj tvrdnji da su svi ljudi (Egipćani i ostali) Atonova djeca te da je on jedini bog vrijedan štovanja. Unatoč tome Akhenaton je za sebe tvrdio da je jedini božji predstavnik na zemlji i jednak Atonu; ujedno se vratio starom vjerovanju da samo faraon ima zagrobni život. Akhenaton je htio stvoriti i proširiti vjeru u apstraktno biće, ali sve se raspalo već prije same njegove smrti. Izgradio je i grad Akhetaton («Atonovo obzorje»), danas Tel – el – Amarna, gdje su prikazani Akhenaton, Nefertiti, njihove kćeri i faraonovi roditelji Amenhotep III. i kraljica Tij. Za Tutankamona i Herembaha imena Aton i Akhenaton bila su jednako temeljito izbrisana kao što je on prije brisao imena Amon-Raa i drugih bogova.

Prikaz: Crveni kolut sa rukama koje dopiru do zemlje i blagoslivlju, a ponekad drže i ankh (sl. 16).

Khons (Khonsu)

Bog mjesec Tebe. Kad je Teba postala glavni grad zamijenio je «hermopoliskog» Tota na mjestu boga mjeseca i sina Amona i Nut. Prvotno je predstavljao kraljevu placentu koja je bila poistovjećena s mjesecom te su ju mumificiranu nosili prilikom državnih svečanosti. Opisivali su ga kao trkača, računara vremena, boga zraka, čarobnjaka, proroka te davaoca života.

Prikaz: Mumificirani mladić s mladenačkim uvojkom koji nosi *menat* (simbol muževnosti), uštap i polumjesec.

Mut (Gospoda Ašerua)

Najveća i najmoćnija božanska majka, ali se ponekad za nju smatralo da je dvospolna. U preddinastičko doba ime joj znači «sup».

Kad je za Osamnaeste dinastije Amon došao na istaknuto mjesto ona je zauzela mjesto Amaunet kao Amonova žena. Vjenčanje Mut i Amona bilo je za vrijeme Nove države velika svečanost. Amona su nosili iz njegova hrama u Karnaku do Mutina u Luxoru.

Prikaz: Žena, ponekad sa supovom glavom na kojoj nosi *ureus* i dvostruku krunu.

Bast (Bastet)

Bila je lokalno božanstvo Delte, a javlja se u vrijeme Druge dinastije. Ubrzo je povezana s Raom kao kći ili žena (branila ga je od zmije Apep) te s Ozirisovim kultom. Maabesa, njezina sina s Raom, prikazivali su kao čovjeka su kao čovjeka s lavljom glavom na kojoj nosi Ozirisovu krunu *atef*. Svećenici su boginju Sekmet poistovjećivali s Bast i to od Dvadesetdruge dinastije kad su faraoni libijskog podrijetla izgradili svoj hram blizu Bastina Bubastisa i prisvojili božicu.

U Kasnom carstvu predstavljala je dobrotvorne sunčeve sile, a Sekmet razorne te ih je pučko vjerovanje jasno razlikovalo. Bast je dobila i neke značajke Hator. Njezin se kult slavio u svećanim povorkama na teglenicama i u orgijastičkim obredima.

Prikaz: Žena s mačjom glavom koja nosi sistrum, kutiju ili košaru, a glavu joj opasuju koncentrične ogrlice. Njoj u čast mačke su smatrane svetima. U gradu Bubastisu je uvijek jedna mačka smatrana za utjelovljenje Bast, a ostale su se mumificirale i pokapale u posebnoj nekropoli (sl. 17).

Neit

Drevna božica lova, a možda i ratnička božica. Smatrana je za sveopću majku te zaštitnicom ljudi i bogova, a kao stvaralačko božanstvo bila je žena Knuma iz Elefantine. Brinula se i za mrtve te je uz Neftis stajala pri uzglavlju lijesa, a bila je i jedna od čuvarica Kanopuskih žara. Ženski je princip Anubisa te je zaštitnica žena, pokroviteljica kućnih vještina. Kad je za Dvadesetšeste dinastije došlo do arhaizacije dostigla je najvišu slavu.

Prikaz: Žena koja nosi crvenu krunu Donjeg Egipta, drži luk i ukrštene strelice. Ponekad je prikazivana kao krava koja rađa Raa (sl. 18).

C. Božanstva stvaranja, plodnosti i rađanja

Ptah

Jedan od najmoćnijih egipatskih bogova stvaratelja, vuče podrijetlo iz kasnih preddinastičkih vremena kao lokalni bog Memfisa, iako se smatra da je njegov kult utemeljio Menes, prvi faraon. Zbog svog prikaza koji je podsjećao na mumiju postao je bog mrtvih, ali je prvotno, baš kao i Oziris, bio bog plodnosti.

Od drugih bogova stvoritelja razlikovao se po tome što su njegova sredstva stvaranja bila spiritualna, a ne fizička te tako nikada nije snažno djelovao na pučku maštu nego je ostao «Veliki majstor» - tehničar, klesar, kovač, zaštitnik umjetnosti.

Bio je poistovjećen s mnogim bogovima stvaranja i plodnosti, a kasnije i sa samim Ozirisom. Memfis je bio tradicionalno mjesto krunidbe faraona te je Ptah povezivan i s božanskim poretkom (Majet). Memfisku trijadu činili su Ptah, Sekmet i njihov sin Nefertum dok su drugi potomci bili «patakoi» te Imhotem.

Prikaz: Mumificirani čovjek, obrijane glave, sa zaliscima i bradom puntite. Sa zatiljka mu je visio *menat* muževnosti, a obje ruke su izlazile iz ovoja da bi držale žezlo ukrašeno simbolom postojanosti, a često i *djedom* (sl. 19).

Sekmet

U vezu s Ptahom došla je zbog geografske blizine kulta, ali se u mitologiji više povezuje sa svojim ocem Raom nego s mužem. Bila je grozna božica rata i borbe, a smatrali su je za Raovo oko te je predstavljala sunčevu silu koja pali. U legendi o uništavanju ljudskoga roda Hator je uzela Sekmetin oblik te je bila toliko bijesna da bi potamanila čovječanstvo da je Ra nije opio. U spomen toga slavile su se orgijastičke svečanosti s pijankama. Ponekad je poistovjećivana s Bast ili Mut pred čijim je hramom bilo 600 Sekmetinih kipova.

Prikaz: Obično su je prikazivali kao ženu s lavljom glavom koja nosi sunčani kolut i *ureus*. Slikali su je i s glavom krokodila ili *udjata* (sl. 20).

Nefertum

Drevni bog Donjeg Nila koji je rano uvršten u memfisku trijadu kao sin Ptaha i Sekmet. Ime mu znači «lotos» te mu je time dodijeljena važna uloga pri stvaranju. On je Ra koji kao dječak ustaje iz lotosa u Jezeru svetih noževa, a iz čijih su suza iznikli ljudi.

Prikaz: Lavoglavi čovjek koji na glavi nosi nakit od lotosa, dvaju pera i dvaju *menata*. Nazivan je i «čuvarem pred Raovim nosnicama» te se Ra često vidi kako pred nosom drži lotosov cvijet.

Knum

Ime mu znači «stvarati» te «Gospodar hladne vode». Staro je božanstvo Prvoga katarakta u Gornjem Egiptu. Smatralo se da tu, na otoku Elefantini, Nil izvire iz podzemnog svijeta, a Knum upućuje njegov tok na sjever i jug. Knum je stvorio sam sebe, a bio je tvorac neba, zemlje, podzemnog svijeta i vode. Stvorio je bogove, a ljude je na svom lončarskom kolu oblikovao od ilovače. Njega, Amona i Ptaha nazivali su Gospodarima sudbine, a samog Knuma i Gospodarom zagrobnog života.

Prikaz: Čovjek s glavom ovna vodoravnih valovitih rogova (izumrla životinja) ili ovan koji sjedi na stražnjim nogama («Raova živa duša»). Katkad su ga prikazivali kao četveroglavog ovna⁶. Kao bog vode prikazivan je kako pruža ruke da bi na njih tekla voda (sl. 21).

Heket

Božica vode sa žabljom glavom. Smatralo se da ju je rodio Ra istodobno kad i Šua te mu je bila žena. Pomogla je Ozirisu da ustane od mrtvih te je bila simbol plodnosti i uskrsnuća, a nadzirala je rođenje faraona i kraljica. Obično je smatrana Knumovom ženom te je time postala i božica rađanja svih njegovih stvorenja (sl. 22).

Satis (Sati ili Satet)

Božica plodnosti i ljubavi čije ime znači «sijati sjeme». Prisvojila je Heketin položaj kao Knumova žena te je postala božicom životvorne poplave. Već se u staro doba smatralo da stoji na ulazu u podzemni svijet gdje upotrebljava vodu iz četiri vaze kako bi pročistila mrtvog faraona. Kasnije je postala božicom lova.

Prikaz: Na glavi nosi supa i bijelu krunu Gornjeg Egipta obrubljenu antilopinim rogovima, a u rukama luk i strelicu (sl. 23). Kao takva bila je čista preslika Neit iz Donjeg Egipta. Ponekad je prikazivana kako izlijeva nilsku vodu.

Anuket (Anukis)

Božanstvo vode iz Sudana sa svetištem u blizini Asuana. Zvali su je sestrom Satis, a ponekad i njenom majkom te je postala Knumovom ženom. Njeno ime znači «zagrliti» što je oslikavalo njezin zagrljaj koji u vrijeme poplave oploduje polja. Postala je i boginjom putenosti te su njeni kult i obilježja bili bestidni.

Prikaz: Žena koja nosi krunu od perja, vjerojatno crvene papige.

Hapi

Bog Nila, posebno nilske poplave bio je općenito štovan kao nosilac plodnosti. Hapi je voda livada na kojima pase Raova stoka⁷, on oaze opskrbljuje vodom, s neba šalje rosu. Živio je na otoku Bigeh kod Prve katarakte gdje ga se «moglo vidjeti» kako počiva na ležaljci u pećini kojoj ulaz čuva Knum. Ponekad se dijelio na dva boga, bogove južnog i sjevernog Nila koji su vršili *samtaui* ritual. Kao boga plodnosti poistovjetili su ga s Ozirisom čiji se ritualni sprovod održavao svake godine kad je poplava bila na vrhuncu. Prema tom tumačenju Hapi su vode Nila, a Oziris snaga njihovog oplođivanja. Ujedno je pomogao Ozirisu da uskrsne doječji ga svojim grudima.

Ne smije se brkati s Hapyjem, bogom Kanopuskih žara.

Prikaz: Bradati čovjek zelene ili modre boje, a imao je obješene ženske grudi koje znače njegovu plodnost. Na glavi je imao busen vodenog bilja, papirusa iz Donjeg i lotosa Gornjeg Nila. Često su ga slikali kako nosi stolove nakrcane žrtvenim darovima (sl. 24).

⁶ Četiri glave označavaju njegova četiri glavna kulna središta.

⁷ čovječanstvo

Min

Božanstvo preddinastičkog podrijetla. U rano doba bio je bog neba, a u Srednjoj državi poistovjećen je s Horusom starijim. U prvom redu on je bog plodnosti kojeg su muškarci štovali kao davatelja spolne moći. U predstavama za vrijeme Minovih svetkovina faraon je prikazivan kako kopa i navodnjava polja, a kasnije i kako žanje jer je Min predstavljao i generativnu silu prirode. Kad bi faraon ritualno «rodio» svog nasljednika poistovjećivao se s Minom. U doba Nove države povezan je s Amon-Raom i tada su se u njegovu čast održavale orgijastičke svečanosti. Uz svoje veze s plodnošću bio je i zaštitnik pustinjaških karavana, nomada i lovaca.

Prikaz: Itifaluski bradati čovjek, obično prikazan kao crno obojen kip nogu sastavljenih na arhaičan način. Na glavi je nosio dva duga pera kao i Amon, a jednu bi ruku podigao da zamahne bičem ili munjom.

Kao bijeli bik nadzirao je žetvenu svetkovinu te su ga hranili ločikom za koju se mislilo da ima afrodizijska svojstva (sl. 25).

Bes

Za Dvanaeste dinastije stigao je u Egipat iz Sudana, a da je stranog podrijetla vidi se po tome što su ga prikazivali bucmastog. Isprva je bio zaštitnik kraljevskog doma, ali ubrzo ga je prihvatio običan puk te je postao najpopularnije božanstvo. Štitio je obitelj, donosio sreću, nadzirao vjenčanje, pomogao pri rađanju djece. Prilikom poroda zamišljalo ga se kako pleše oko roditelja udarajući u bubanj i mašući oko nje noževima što je trebalo poplašiti zle duhove. Štitio je i od pustinjaških životinja, ali prvenstveno je bio bog dobrog raspoloženja.

Prikaz: Patuljak dugih ruku, kratkih krivih nogu i s repom, obučen u kožu leoparda ili lava. Prikazivan je nad uzglavljima, na drškama zrcala i drugim kućanskim predmetima te na amuletima (sl. 26).

Taueret

Preddinastičko božanstvo vođeni konj. Božica majka koju su čak nazivali i Raovo oko te majkom Izide i Ozirisa. Postupno je u službenoj mitologiji postajala nižim božanstvom, ali puk je se i dalje bojavao te je štovana kao kućno božanstvo. Bila je zaštitnica trudnica i roditelj zajedno s Besom, a njihove su amulete stavljali u grobove kako bi štitili kod ponovnog rođenja preminulog.

Prikaz: Bređa ženka nilskog konja s ovješanim ljudskim grudima koja stoji na stražnjim nogama lava te ima krokodilski rep. Naslanja se na *sa*, simbol zaštite.

Meškent

Katkad se smatralo da predstavlja četiri Meškente; božicu rađaonice, porođajnog stolca i dvije opeke na kojima su Egipćanke stajale dok su rađale. Meškent ili Meškente su bile udane za Šaia te su djetetu proricale budućnost prilikom rođenja. Izidi i Neftis pomagala je pri pogrebnim obredima, a na sudu pred Ozirisom svjedočila je o značaju preminulog.

Prikaz: žena koja na glavi dva duga, na vrhu zavijena pera, a prikazivala se i kao porođajna opeka u obliku ženske glave.

Reenet (Renenutet)

Božica dadilja koja je nadzirala dojenje, njegovanje i čuvanje novorođenčadi. Povezana je s Meškent, Majet i Sebekom.

Prikaz: Žena s kobrinom glavom, *ureusom*, dva pera ili sunčani kolot i par volovskih rogova.

Šai

Personifikacija sudbine ili sreće; «ono što je određeno».

Andeo čuvar kojeg svaka osoba dobiva pri rođenju. Dosuđivao je trajanje života i narav čovjekove smrti. Kao i njegova žena Meškent prisustvovao je porođaju, ali i pri sudu mrtvih.

Šai (Sudbina) nije neprimjenjiv, ali prati čovjeka sve do Ozirisove sudnice; ako se tamo duša «opravda» Šai ju vodi u posmrtni život.

Prikaz: Čovjek, jarac, zmija ispod porođajne opeke.

Hatore

Sedam oblika Hator koje su vršile službu za preminule i novorođenčad. Navješćivale su sudbinu djeteta koja se zvala Šai, a ako je bila osobito dobra, tada Renenet.

Prikaz: Skupina mladih žena koje udaraju u tamburine i nose Hatorin kolut i rogove. Kasnije su poistovjećene s zvijezdom Vlašići.

Hu, Sia, Sehem i Heh

Apstraktna svojstva koja su omogućila da dođe do stvaranja svijeta.

Hu personificira vlast ili autoritativnu riječ.

Sia personificira um, savjest i značaj te je tijesno povezan s Totom bogom znanja i izumiteljem. Hu i Sia zajedno nose Horusovo oko, a u Memfisu personificiraju Ptahov jezik i srce.

Sekem – energija.

Heh (Hehet, ženski princip) su vidovi Nuna, praiskonskog oceana. Heha su prikazivali kao čovjeka koji na glavi nosi savijenu trsku, čuči i drži tradicionalne simbole života i sreće.

Majet

Božica istine, pravde, stvarnosti i božanskog poretka.

Simbolizira ravnotežu između proturječnosti u egipatskom životu: Gornji i Donji Nil, plodna dolina i pustinja, bog i đavao.

Ona je osnova egipatske jakosti i civilizacije te su bogovi živjeli, a faraoni vladali pomoću nje. U mitologiji ona je Raova kći i Totova žena te je Ra stvorio svijet stavljajući Majet umjesto kaosa. Majet je dušu preminuloga vodila u dvoranu. Tada su na jednu zdjelicu vage stavili njezin lik, a na drugu srce pokojnika. Ako su bile u ravnoteži reklo se da se duša «opravdala» i tada ju je Šai vodio u zagrobni život.

Prikaz: Žena koja stoji u sunčevu čamcu ili pak sjedi na prijestolju u Ozirisovoj dvorani, a na glavi ima nojevo pero. Katkad je prikazivana samo kao nojevo pero (sl. 27).

D. Božanstva smrti

Mnoga drevna božanstva povezana sa smrću ujediniio je Oziriski kult, ali neka su zadržala svoj prvobitan značaj i nikad ih nije asimilirala mitologija velikih bogova.

Seker (Sokaris)

Fetiš Memfisa u obliku kopca ptičara. Bog memfiske akropole na zapadnoj obali Nila jer je bio božanstvo tame i raspadanja u zemlji. Njegovo podzemno kraljevstvo je pješčana pustinja koju Raov čamac prelazi tako da se pretvori u zmiju s klizaljkama saonica.

Kasnije je poistovjećen s Ozirisom.

Prikaz: Jastreb ili mumija s jastrebovom glavom.

Selket (Serket)

Božica štipavac (šorpion). Imala je veze s plodnošću i čuvala je četiri izvora Nila. U podzemlju je čuvala svezanu zmiju Apep. Prikazivana je kako pomaže Izidi oko Ozirisovih pogrebnih obreda te pri njegovanju djeteta Horusa. zajedno su stajale u podnožju lijesa, a bila je i jedna od zaštitnica Kanopuskih žara.

Prikaz: Žena sa štipavcem na glavi ili štipavac s ljudskom glavom (sl. 28).

Mertseger

«draga onome koji stvara tišinu»

Gospodarica Zapada, simbol tebanske nekropole, Vrhunac zapada jer je živjela na stijeni iznad Doline kraljeva. Žestoko je progonila grijeh i kažnjavala bolešću ili čak smrću. Unatoč tome branila je od zmija.

Prikaz: Kobra, te je kao takva jedan od oblika zmije *ureus*.

Horusova četiri sina (Amentiji)

Sinovi Horusa i Izide koji predstavljaju Kanopuske žare u koje se tijekom balzamiranja odlagala utroba. Kasnije, kad se utroba više nije odstranjivala, kipići su se sahranjivali zajedno s pokojnicima. Prema mitologiji oni nikada nisu vidjeli izopačenost, a Anubis im je stavio u dužnost da balzamiraju, «otvaraju usta», sahranjuju. Ujedno predstavljaju četiri strane svijeta (sl. 29).

Imset	čovjek	jug	jetra	Izida
Hapy	majmun/pas	sjever	pluća	Neftis
Duamutef	šakal	istok	želudac	Neit
Kebehsenuf	sokol	zapad	crijeva	Selket

D. Ljudi proglašeni bogovima

Imhotep

Bio je Djoserov vezir u vrijeme Treće dinastije te je kao takav bio vješt činovnik. Bio je na glasu kao svećenik, pisar i liječnik, a kao učenjak pridonio je utemeljenju znanosti kao što su astronomija i arhitektura. Najviše je poznat kao graditelj Djoserove piramide (mastabe) u Sakkari, blizu Memfisa; prvog zdanja ikad u cjelini izgrađenog od kamena.

Isprva je štovan kao pisar i mudrac te je smatran zaštitnikom pisara. Od Nove države neslužbeno je štovan u obliku kulta predaka. Za saitskog razdoblja postao je pravim bogom, sinom Ptaha te je u memfiskoj trijadi nadomjestio Nefertuma. Postao je zaštitnikom znanja, posebno medicinskog (grč. Eskulap).

Prikaz: Svećenik obrijane glave koji sjedi, a na koljenima drži otvoreni svitak papirusa (sl. 30).

Amenhotep

Bio je vezir Amenhotepa III. u Osamnaestoj dinastiji, vojnik i graditelj. Bio je poznat kao učen čovjek koji je «vodio sve svete knjige i vidio Totove odlike», a napisao je i knjigu magije.

Amenhotep III. mu je u svom hramu u Karnaku posvetio jedan kip, a Ptolomej IV. je u Deir-el-Bahariju sagradio hram oko njegova groba koji je smatran svetim.

Prikaz: Bradati čovjek koji drži svitak papirusa.

E. Faraoni kao bogovi

Možda su već u Staroj državi smatrali da je faraon živi bog, ali od Pete dinastije postaje samo sin božji, živi predstavnik bogova na zemlji, a istodobno i njihov svećenik. Općenito su ga smatrali stvoriteljem svih stvari ili Raovim okom, a nakon smrti postao bi Raov tajnik ili član posade sunčevog čamca. Sto su više razni odličnici i upravitelji težili zagrobnom životu, što se zasnivalo na krvnom srodstvu s faraonom, to se više razlika između faraona i ostalih ljudi smanjivala. Sve veća popularnost Ozirisova kulta dovela je do poistovjećenja mrtvog faraona s tim bogom. Tako je faraon nakon smrti postao je bogom kao i svatko tko bi se utopio u Nilu. Faraoni nisu štovani živi iako se događalo da su njihovi pogrebni bili završeni prije smrti pa su se počeli održavati kultovi.

Amenhotepa I. štovali su diljem cijelog Egipta kao dobrotvora i čudotvora, a naročito u dva kipa: Amenhotep vanjskog dvorišta i Amenhotep ljubimac, a prikazan je kao tamnopusi bradati čovjek.

Amenhotepa III. štovali su s njegovom ženom Tij. Grci su ga poistovjetili s Memnosom čiji je kip u Tebi bio čuven jer je do oko 200. pr. Kr. «pjevao» pri izlasku sunca.

3. Svete životinje

Plemenski su fetiši u preddinastičko vrijeme imali oblik životinja, ali to nisu bili bogovi sve do kasnijeg razdoblja kada su bile personificirane i predstavljale su utjelovljenje nekog boga.

Kad je oslabio kult boga utjelovljenog u kralju, životinje su se počele više štovati jer je pučka mašta trebala stvarnog predstavnika božanstva na zemlji. Kao što ni poneki bog nije bio dobrotvoran, tako je bilo i zlih životinjskih duhova: zmiје u nekim oblicima te životinje povezane sa Sethom kao što su crna svinja, krokodil i nilski konj u nekim oblicima, a posebno nilski rak koji je pojeo Ozirisov penis. Namjerno ubijanje svetih životinja bilo je smrtni grijeh, a slučajno se kažnjavalo novčanom kaznom. Bilo kakvo ubijanje ibisa ili sokola kažnjavalo se smrću.

A. Sveti bikovi

Bik je opći simbol plodnosti, a u sunčanoj mitologiji često se susrećemo s Komefisom koji je «Bik svoje majke» i povezuje se s dnevnim rađanjem, umiranjem i ponovnim rađanjem sunca, nebeskog teleta, svoga sina i sebe samog. Bikovi su se pokapali na mjestu uginuća tako da su se rogovima ostavili izvan zemlje. Kasnije su se rogovima potražili i pokopali na drugom mjestu.

Mnevis (Nemur)

U Heliopolisu su ga štovali kao živog Ra, «boga sunce». Živio je u hramu u Heliopolisu, a bio je crna, katkad šarena životinja, drukčije pasmine od Apisa.

Apis (Hapi)

Oblik boga Nila, božanstvo plodnosti. U Memfisu je štovan kao Ptahov dvojnik ili «obnovljen Ptahov život». Kasnije je poznat kao utjelovljenje Ozirisova sina. Povezan s Ozirisom bio je poznat kao Serapis koje je bio neka vrsta boga neba, podzemlja, bogatstva pod zemljom.

Smatralo se da je bio začeo po zraku svjetla koja je oplodila kravu koja poslije više nije imala teladi. Prilikom odabira životinje trebalo je provjeriti 29 različitih obilježja na životinji. Kad su našli novog, starog su ubili, žalili za njime šezdeset dana te ga pokopali u Serapeumu. Živog Apisa držali su u dvorištu uz južni ulaz u Ptahovo svetište u Memfisu gdje su mu održavali svečanosti te ga tražili savjete.

Bukis (Bacis ili Bkha)

Bio je utjelovljenje Monta, boga ratnika, a najviše se štovao u Hermonthisu.

Bio je crni bik, a boja dlake mu se mijenjala svakog sata. Na leđima je imao znamen supa.

B. Sveti ovnovi

Banbdetet

Mendesov ovan – posrednik i sudac u velikoj svađi. Žena mu je bila Hat-mehit, božica dupin.

C. Sveti krokodili

Sebek

Najčjuveniji među svetim krokodilima. Držali su ga u jezeru Moeris u Faiyúmu gdje su ga resili draguljima i hranili odabranim jelima.

Inače je najveća čast za čovjeka bila ako je umro tako da je pao u Nil i pojeo ga je krokodil.

D. Svete ptice

Bennu

Utjelovljenje sunca koje je sletjelo na kamen Benben. Bila je stvorena iz vatre koja je gorjela zorom na svetom drvu persea u Heliopolisu.

Prikaz: Veliki jastreb s čapljinom glavom i produženim nogama.

Jastreb – najsvetija od stvarnih ptica predstavljala je Horusa

Ibis – Totova ptica

Lastavice – Izidine ptice

E. Ostale životinje

mačke – Bast

iknuemon (mungo) – utjelovljenje Atuma

lav – štovan u Leontopolisu

ris – štovan kao Mehit u Bubastisu

zec – oblik Raa ili Ozirisa

pas, šakal, skarabej, kobra

4. Ozirisov kult

Egipatska se religija konstantno prilagođavala potrebama vremena i potrebama svakog pojedinog vjernika. Egipatski mitovi nisu, kao Grčki ili Rimski, jednom zauvijek utvrđeni. Njihova se funkcija sastojala u tome da omogućće označavanje simbola kojima će se izraziti pojmovi. Takav je i mit o Ozirisu, koji se u toku povijesti gotovo sasvim preinačio - u značenju iako ne i u formi.

A. Početak Ozirisovog kulta

Oziris je isprva bio fetiš osvajačkog plemena iz središnjeg područja Delte u gradu Djeduu gdje je zauzeo mjesto boga Andjetija. Taj se grad kasnije po njemu nazvao Per-Usire. Prikazivali su ga kao kralja s kraljevskim znamenjem, koji u rukama drži dugo, kukasto žezlo i bič, a na glavi dva pera.

Prvotno se pretpostavljalo da je Oziris bio pravi kralj u Egiptu, a neki egiptolozi misle da je to možda povijesno točno. Kako se smatralo da kralj može upravljati prirodnim silama zbog svoje velike moći, Oziris je prvotno bio bog plodnosti, ali već se vrlo rano⁸ spominje kao bog mrtvih. Kad je prisvojio neke Raove funkcije i kad je njegov sin Horus postao jedno od glavnih božanstava, komponenta plodnosti ponovo je postala važna.

B. Oziris kao kralj mrtvih

Njegov se kult vrlo brzo proširio i po Gornjem Egiptu gdje je poistovjećen s Khenti-Amentiuom i prozvan «Gospodarem zapadnjaka»⁹. Iako je Ozirisovo prvotno kulno središte bilo u Delti, važnije središte nastalo je u Abidu u Gornjem Egiptu. Smatralo se da je ovdje Izida pronašla Ozirisovu glavu¹⁰. Tako je Abid ubrzo postao omiljenim mjestom sahranjivanja ili su Egipćani ovdje podizali stele svojim pokojnicima. Svećenici u Heliopolisu nisu se pretjerano suprotstavljali širenju Ozirisova kulta već je njegova obitelj uključena u Raov sunčani kult. Ozirisa su u rano doba zamišljali kao jednog od onih duhova podzemlja koji su u jednom trenutku bili dobro, a u drugom loše raspoloženi prema Aufu¹¹. Od najranijih vremena vjerovalo se kako je jedan od bitnih uvjeta za trajan život duše nakon smrti da se tijelo očuva te se vršilo balzamiranje. Mislilo se da to, zajedno sa hranom, slugama i čarolijama štiti od zlonamjernih duhova u podzemlju te osigurava siguran prolaz duši kroz četrnaest pokrajina podzemnog svijeta u život vječni.

C. Oziris kao simbol uskrsnuća

Kao što je Ozirisovo uskrsnuće bilo uvjet da na prijestolje stupi njegov sin Horus, tako je preuzimanje vlasti novoga faraona bilo signal da stari faraon ulazi u život vječni, što je potvrdilo vlast novog faraona.

Pri tom je najistaknutiji vid Ozirisova mita u vezi s Horusom možda bila njegova briga da ponovno zadobije svoje kraljevstvo od uzurpatora Setha, a ne njegova želja da osveti ubojstvo svoga oca. U pogrebnim obredima faraona zazivali su Ozirisa i Setha te su držali da su oba moćna u zemlji mrtvih. Pri kraju Šeste dinastije došlo je do naglog slabljenja centralizirane vlade te su procvjetale intelektualne snage. Pogrebni obredi, koji su bili namijenjeni samo vladaru, već su se protezali i na njegovu užu obitelj i aristokraciju, a od toga vremena sve ih je više prisvajao i običan puk.

Ozirisov je kult snažno djelovao na ljudske osjećaje. Njegova se snaga u prvom redu zasnivala na onom što je bilo dirljivo, tj. da je opaki brat ubio dobrog čovjeka koji je naposljetku trajnim naporima žene koja ga je ljubila stekao život vječni. S time se običan čovjek mogao poistovjetiti. Istodobno je ponovno oživjela povezanost Ozirisa s plodnošću¹²; baš kao što se ljudska bića mogu nadati da će

⁸ u Tekstovima piramida

⁹ mrtvih

¹⁰ Lokalni fetiš Abida sastojao se od ostataka te glave postavljene na drveni stup i ukrašene vlasuljom, perjem i rogovima.

¹¹ Auf (mrtvo sunce) je oblik Raa koji je svake moći putovao po dvanaest pokrajina podzemnog svijeta i razgovarao s dušama mrtvih, korio one koje su bile zle, obasipao svjetlom dobre, širio im nosnice i dopuštao da dišu. Aufa je trebalo braniti od napada zlih duhova, ali mu je uvijek polazilo za rukom da uskrсне u novi dan.

¹² ili je možda do toga tek prvi puta došlo

pomoću Ozirisa živjeti nakon smrti, tako se smatralo da se pomoću njega obnavlja život bilja i životinja. Tako je Ozirisov kult, kako se širio, sve više prisvajao funkcije kulta sunca. Nadalje, Ozirisa su povezivali i s Nilom, tj. njegovom generativnom snagom¹³.

Primijećeno je da poljodjelski narodi često kultove plodnosti poistovjećuju s kultom mrtvih. Kako je Oziris sve više postajao bogom plodnosti, pojačavalo se i njegovo prao da bude pogrebno božanstvo. Tada je već izgubio značaj zastrašujućeg duha iz podzemlja i poprimio značaj nade iako su Egipćani još uvijek osjećali potrebu da ga umire. On je bio sudac duša kojeg je trebalo uvjeriti da je preminuli dovoljno krepstan da ga primi.

D. Balzamiranje i pogrebni obredi

Od časa smrti ime preminulog započinjalo je imenom «Oziris» što bi smo mogli shvatiti kao «pokojni». Obredno balzamiranje trajalo je sedamdeset dana i bilo je složen proces. Zacijelo su smatrali da su njegovi ponizujući vidovi bili način kako da mrtvac sudjeluje pri Ozirisovim mukama. Mrtvo tijelo iznijeli su iz kuće i smjestili u radionicu u obliku šatora koju su zvali «dobra kuća» ili «kuća od zlata». Tijelo najprije prali u Nilskoj vodi. Tada su pobočno s lijeve strane zarezali trbušnu stjenku te izvadili jetru, pluća, želudac i crijeva. Te organe smjestili su u Kanopuske žare¹⁴, a umjesto njih su stavili mirodije i smole, a kasnije su koristili platnene grude. Zatim bi kroz nos vadili mozak, a lubanju ispunili blatom ili platnom. To je imalo svrhu da sačuva potpun izgled osobe jer se smatralo da bi se *ka* i osobnost raspali ako bi se raspao izgled. Srce je ostajalo u tijelu jer je smatrano za središte uma. Tijelo bi sačuvali pomoću dragocjenih masti i smola¹⁵, zatim bi ga ukasili amuletima pa zamatali u platnene ovoje i smjestili u lijes.

Balzamirači su preuzimali uloge bogova koji su pomagali Izidi pri balzamiranju Ozirisa, a predvodio ih je «Anubis». Žalobnice¹⁶ su preuzimale ulogu Izide i Neftis te su nad tijelom čuvale stražu sve do pokopa. Ako se obitelj ne bi točno pridržavala obreda pokojnik bi u podzemnom svijetu postao zao demon koji bi im mogao naškoditi.

Sama pogrebna povorka sastojala se od čamca u kojem je ležao lijes, a kojeg su na saonicama vukli volovi i ljudi. Na svakom kraju lijesa klečale su po dvije žalobnice koje su preuzele ulogu Izide i Neftis, a zvali su ih «lunje». Iza lijesa išli su muški žalobnici. Nakon njih kretale su se druge saonice s Kanopuskim žarama, te druge žene od kojih su neke bile profesionalne narikače. U povorci su sudjelovali i svećenici, a posljednji su išli sluge koji su nosili stvari za koje se pretpostavljalo da će preminulom biti potrebne na drugom svijetu. U povorci su nosili i kipove preminulog koji su bili nešto manji od njegove naravne veličine, a predstavljali su njegov *ka*. U Novoj državi sjedinili su se s likovima slugu te postali likovi *ušuabti* koje su oblikovali tako da sliče preminulom, a na njima napisali njegovo ime s namjerom da umjesto njega u podzemlju vrše ručne radove koje od njega budu tražili. Povorka se kretala prema groblju te su morali prijeći Nil. Plesači i glazbenici priključili su se povorci tek pri grobu. Tu se obavljala «ceremonija otvaranja usta» da bi se otvorio put za ponovno rođenje pokojnikove duše. Nakon toga mumiju su položili u grobnicu.

E. Suđenje mrtvima

Samo ako obitelj pomno obavi obrede balzamiranja, suša preminulog konačno bi dospjela u sudnicu u podzemnom svijetu gdje bi morala odgovarati sama za sebe. Pomagale su joj razne čarolije i smicalice ispisane na papirusima koje su trebale umiriti bogove.

Možda se u rano doba mislilo da je suđenje dušama posebno pravo Raa, koji je kasnije postavio Geba, a zatim Tota za predsjednike, no od Osamnaeste dinastije to je svakako bilo pravo Ozirisa. Prijestolje

¹³ Uobičajilo se da se platnena kutija u obliku mumije napuni pšeničnim zrnjem, da se kvasi vodom iz Nila te da klice izraste kroz platno. To je bilo poznato kao «Ozirisovo pšenično zrnje».

¹⁴ U Novoj državi više nisu vadili utrobu. Upotreba Kanopuskih žara postala je formalnost, a naposljetku više ih nisu ni stavljali u grob. Umjesto toga koristili su samo kipiće Horusovih sinova.

¹⁵ Nakon demokratizacije religije ta metoda primjenjivala se za faraone i odličnike, dok su za druge upotrebljavale jeftinije metode umakanjem u sol ili živo vapno.

¹⁶ žena preminulog i ženska rodbina

u sudnici¹⁷ stajalo je na vrhu niza stepenica koje su predstavljale praiskonski brežuljak na kome je počelo stvaranje. Samo prijestolje bilo je u jednoj spremnici u obliku drvena lijesa koji je bio ukrašen zmijama *ureus* i Sekerom povrh poklopca. Oziris je sjedio na prijestolju, a bio je odjeven u tijesno priljubljenu odjeću od perja, simbola stravičnosti. Imao je sva znamenje kraljevskog dostojanstva i božanstva: krunu *atef*, kraljevsko kukasto žezlo i bič te *uas* koji su nosili samo bogovi. Lice mu je bilo obojeno zeleno¹⁸. Iza njega stajale su Izida i Neftis, ispred Horusova četiri sina, a u pratnji bio je još i Anubis. Okolo su stala četrdeset i dva suca koji su predstavljali četrdeset i dvije nome Gornjeg i Donjeg Egipta, a pored njih «Velika eneada»¹⁹ i «Mala eneada»²⁰. Kada je preminuli, uz pomoć talismana i Knjige mrtvih, sigurno prešao područje između zemlje živih i kraljevstva mrtvih, Anubis, Horus ili Majet priveli su ga pred Ozirisa. Najprije se morao obratiti svakom svojem sucu redom, zazivajući ga imenom i reći da nema krivice za bilo koji grijeh o kojem sudi dotični sudac. Nije bio dopušten ni jedan grijeh, ali preminuli je mogao tvrditi da je sasvim čist te i prevariti bogove.

Drugom dijelu rasprave predsjedao je Tot, bog znanja i razuma. Usred dvorane bila je velika vaga (sl. 31) navrh koje je čučao babun. Pokraj vage stajali su Majet i Anubis koji su pazili na vagu kako se srce ne bi služilo lukavštinom. Drugi likovi oko vage bili su duhovi tijesno povezani sa životom preminulog²¹. Tot je sa pisaljkom stajao kraj vage spreman da upiše presudu kako je objavi Anubis. Na jednu zdjelicu vage smjestili su Majetin lik, a na drugu srce preminulog. Ako je srce bilo u ravnoteži s Majet bilo je nedužno Velika eneada odobrila je povoljnu presudu i preminuli se nije smio predati Ammutu²² koji je čekao da proždere one koji su proglašeni krivima. Majet bi tada preminulog odjenula u perje, a Horus bi ga odveo pred Ozirisa. Preminuli bi pred Ozirisom ponovio da je bez grijeha te da nije lagao, a ovaj mu je odvratio da može otići i družiti se s bogovima i dusima mrtvih te mu je u svom kraljevstvu dodijelio posjed ili kućicu s vrtom.

Smatralo se da je pokojnik dužan obrađivati Ozirisova imanja i u dobru stalno održavati brane i kanale. Polja blaženih bila su slična onima u području blizu Sebenitosa, a Knjiga mrtvih opisivala je kako preminuli ore polju uz rijeku u kojoj nema ni riba ni crva. Pokojnik je mogao izbjeći taj rad jer su umjesto njega mogli raditi likovi *ušuabti*, a on će slobodno jedriti, pričati, pjevati s prijateljima i uživati u jelima kojima ga u grobu opskrbljuju oni koji su ga preživjeli.

¹⁷ «Dvorana dviju istina»

¹⁸ plodnost

¹⁹ Ra-Harakhte i Atum (jedan bog u dvije osobe), Šu, Tefnut, Geb, Nut, Izida, Neftis, Horus i Hator

²⁰ bogovi pogrebnih obreda

²¹ njegov *ba*, Meškent, Šai i Renenet

²² neman sastavljena od lava, krokodila i nilskog konja

F. Kasniji razvoj Ozirisova kulta

Kad se vjerovanje u Ozirisa proširilo u svem narodu, egipatska religija više nije bila samo zbirka magičnih čarolija protiv namjera različitih božanstava i za udobrovoljavanje dobrih božanstava nego etički sustav koji propisuje zbirku pravila ponašanja u ovom životu od čega će zavisiti vječni spas u budućem životu. Pod utjecanjem vjerovanja u Ozirisa egipatska religija postala je optimističnom religijom koja je ulijevala nadu. To je samo po sebi odgovorno za nagli rast Ozirisove važnosti na užrb Raove.

Štovanje svetog bika Apisa, boga plodnosti u razdoblju Nove države, znatno se proširilo. Kad bi Apis uginuo pokapali su ga kao kralja pa je bilo normalno da se, kao mrtav, poistovjeti s Ozirisom. Ubrzo je nastao novi bog nazvan Usar-Hape²³. Grci, koji su u Kasnom razdoblju živjeli u Memfisu usvojili su to božanstvo kao Osorapisa te ga je Ptolomej I. izabrao za službenog boga Egipta i Grčke koje je htio ujediniti. Osorapis je prikazivan slično Hadu s dugom kosom i bradom dok mu je do nogu bio Kerber. U trećem st. pr. Kr. Serapis je ponovo postao nekom vrsti sunčanog božanstva.

Tu se može staviti kraj egipatske religije u njezinom domaćem obliku.

Kao što se Ozirisom ili Serapisov kult širio diljem grčkog svijeta, tako se širio i kult Izide i Horusa djeteta. Izida je postala glavno žensko božanstvo, ali u značenju božice majke. Tome su se protivili prvi rimski carevi, ali kasnije su se počeli graditi hramovi Izidi i Serapisu. U carstvu su štovani još i Hator, Sebek i Imhotep.

²³ egipatski oblik za Oziris-Apis

- * ***ankh*** – Simbol u obliku križa sa zaobljenim vrhom, a označava život.
- * ***atef*** – Osobita Ozirisova kruna koja se sastojala do bijele krune Gornjeg Egipta i dvaju crvenih pera.
- * ***ba*** – Pokojnikova duša koja uzima oblik sokola s ljudskom glavom, a bila je dio čovjeka koji je nakon smrti oživio. Ba je povremeno posjećivao grob, osobito noću, jer je mrtvo tijelo bilo njegovo boravište.
- * ***djed (ded)*** – Smatralo se da djed predstavlja stablo drva potkresanih grana, drvo tamarisa što je obuhvaćalo Ozirisovo tijelo dok ga nije našla Izida. Posebni je Ozirisov simbol i najmoćniji simbol uskrснуća.
- * ***ka*** – Preživjeli dio čovjeka koji se iz njega izdigao kad je posljednji put izdahnuo. *Ka* je tada otputovao na Zapad gdje ga je dočekala Hator, dala mu jesti i piti i gdje ga je susreo njegov dvojnik ili nebeski *ka*. Nakon toga *ka* se vratio da boravi uz mumiju, a propao bi ako ga obitelj preminulog ne bi hranila.
- * ***kartuša*** – obrub kraljevog imena načinjen od simbola putanje nebeskih tijela i, još važnije, vječnosti
- * ***pšent*** – Dvostruka kruna koju su faraoni nosili nakon ujedinjenja Gornjeg i Donjeg Egipta, a sastojala se od bijele krune Gornjeg i crvene krune Donjeg Egipta; sastavni dio krune je i *ureus*
- * ***menat*** – simbol muževnosti
- * ***puntite*** – brada
- * ***sa*** – simbol zaštite na koji se oslanja božica Taueret
- * ***samtaui*** – geste ujedinjenja Sjevera i Juga koje su izvodili bogovi ovijajući biljke oko amblema ujedinjenja što je označavalo temelj božanskog poretka
- * ***sistrum*** – glazbalo u obliku zvečke
- * ***tat*** – Izidin pojas, Izidin čvor; simbol plodnosti
- * ***uas*** – žezlo, simbol postojanosti
- * ***udjat*** – Raovo oko koje je imao slobodnu volju i nije bilo pričvršćeno na Raa (sl. 32). Prikazivalo se i u obliku *ureusa*.
- * ***ušuabti*** - Likovi koje su oblikovali tako da sliče preminulom, a na njima je ispisano njegovo ime s namjerom da umjesto njega u podzemlju vrše ručne radove koji se od njega budu tražili. Nastali su u Novoj državi kad su se likovi koji su predstavljali pokojnikov *ka* sjedinili s likovima slugu koji su nošeni u grob.
- * ***ureus*** – Lik kobre u napadu; sastavni dio dvostruke krune *pšent*, a prikazuje faraonovu povezanost s bogom te vlast nad Dvjesto zemljama. Prikaz predstavlja božicu Edjo koja je bila Amon-Raova čuvarica i rigala je vatru na neprijatelje.